

stitution du siège du provincial le couvent franciscain à Panewniki est le plus important de tous les couvents franciscains ou diocèse de Katowice. Depuis 1923 il devient l'unité administrative autonome nommée Commissariat, ensuite la province de la Sainte Marie de l'Assomption en Pologne. Le couvent à Panewniki est une paroisse et il possède l'école supérieure d'études théologiques pour toute la province. Il est célèbre par les cultes de la crèche de Bethléhem, de la passion du Christ et du Calvaire, de la Sainte Vierge symbolisée dans la grotte de Lourdes.

Les Camilliens à Tarnowskie Góry de désintoxication à l'hôpital pour les alcooliques et de la propagande de l'abstinence.

Les Jésuites à Czechowice-Dziedzice avaient pour but la charge d'âmes de la classe supérieure (l'intelligentsia). Ils organisaient la recollection fermée pour une association laïque catholique de la Vierge (sodalicia) et dirigeaient la paroisse à Ruda.

Les Oblats à Lubliniec, la société du Verbe-Divin à Rybnik, les Salésiens à Pgrzebień et à Mysłowice, la société du Divin-Sauver à Mikolów préparaient les jeunes au sacrement de l'autel et au travail missionnaire. Ils prêchaient des missions et la recollection, ils exerçaient l'apostolat de la presse.

La II-ième guerre mondiale a interrompu ces travaux et a causé des grandes pertes réelles et personnelles dans ces couvents. Après la guerre les couvents et les communautés religieuses recommencent le travail pastoral dans leurs propres paroisses monastiques qui leurs sont confiées par la curie épiscopale de Katowice. Selon les données statistiques de l'annuaire diocésien de 1970, 170 moines (136 prêtres, 41 frères) demeurent en 17 postes dont treize sont les paroisses dirigées par les prêtres monastiques.

S. TEODORA KASPEREK

ROZWÓJ I DZIAŁALNOŚĆ ŻEŃSKICH ZGROMADZEŃ ZAKONNYCH W DIECEZJI KATOWICKIEJ

Życie zakonne jest ofiarą człowieka złożoną Bogu. Ofiara oznacza w praktycznym życiu zakonnicy rezygnację z własnej woli, z przywiązania do dóbr doczesnych i miłości ziemskiej na rzecz tego co wyższe, szlachetniejsze i trudniejsze. Zakonnice każdego dnia realizują hasło: Módlcie się jedni za drugich. Tkwi w tym społeczna funkcja modlitwy, do której w pierwszym rzędzie powołane są zakony i zgromadzenia zakonne. Uzupełniają one modlitwy tych, którzy oddając się innym zajęciom, modlą się mało lub wcale się nie modlą. Zakonnik czy zakonnica sprawie Bożej poświęca swoje siły, swój czas i swoje serce.

Życie zakonne to nie tylko kontemplacja, ale też codzienny trud. Praca w poszczególnych zgromadzeniach zakonnych jest różnorodna, każda jednak ma na celu uświęcenie oddającego się pracy i tych dla których jest przeznaczona; ma również zaradzić aktualnym potrzebom społecznym.

1. OSIEDLANIE SIĘ ŻEŃSKICH ZGROMADZEŃ ZAKONNYCH NA TERENIE DIECEZJI KATOWICKIEJ

Na terenie obecnej diecezji katowickiej już przed jej utworzeniem pracowały różne zakonne zgromadzenia żeńskie. Kiedy dekretem Piusa XI z dnia 7 listopada 1922 r. została utworzona dla części Górnego Śląska, która po I wojnie światowej powróciła do Polski, osobna Administracja Apostolska, w jej granicach działały następujące zgromadzenia: siostry boromeuszki, elżbietanki, franciszkanki, jadowizanki, marianki, służebniczki. W rok później liczba zgromadzeń żeńskich powiększyła się o siostry urszulanki i siostry miłosierdzia (szarytki). Na terenie Śląska Cieszyńskiego przyznano Polsce, który jednak pozostał pod jurysdykcją biskupa wrocławskiego aż do 1925 r., działały zgromadzenia sióstr: św. Elżbiety, felicjanek i de Notre Dame.

Po wejściu w życie konkordatu z 10 II 1925 r., bullą „Vixdum Poloniae” z dnia 28 X 1925 r. ustanowiona została osobna Diecezja Katowicka, obejmująca już Śląsk Cieszyński jako część składową.

Liczba zgromadzeń żeńskich na terenie nowo utworzonej diecezji katowickiej wynosiła 11, obecnie zaś wynosi 20¹.

Do najstarszego zgromadzenia, pod względem działalności na terenie obecnej diecezji katowickiej, należą Siostry Szpitalne św. Elżbiety III Zakonu św. Franciszka. Zgromadzenie wywodzi się z ruchu, jaki ogarnął grupy terejarek świeckich św. Franciszka, aby tworzyć klasztory z życiem wspólnym i ślubami, a po Soborze Trydenckim — i z klauzurą papieską. Nowa grupa klasztorów sióstr św. Elżbiety powstała w 1622 r. dzięki działalności Apolonii Radermacher z Akwizgranu. Klasztory te od siebie niezależne, ale z podobną wewnętrzną organizacją, rozwinęły się zwłaszcza w Niemczech, Austrii i Czechach. Siostry oddawały się pielęgnowaniu chorych.

Do Cieszyna przybyły elżbietanki w 1753 roku z klasztoru wrocławskiego, dzięki staraniom Marii Frank. Klasztor został zorganizowany przy Rynku w lipcu 1754 r. jako mały szpital dla kobiet, początkowo na kilkanaście, a w drugiej połowie XIX w. na 50 chorych. W latach 1900—1903 został zbudowany nowy klasztor i szpital dla 100 chorych na pagórku Bobreckim, gdzie istnieje dotychczas.

Co do wewnętrznej organizacji klasztorów ss. św. Elżbiety należy podkreślić, że siostry, chociaż pracowały w szpitalu i nie mogły ściśle zachowywać klauzury papieskiej, były traktowane jako mniszki, i składały śluby uroczyste. Poszczególne klasztory ss. św. Elżbiety były od siebie niezależne. W nowszych czasach wiele tych klasztorów połączyło się i tworzy kilka kongregacji zakonnych o ślubach prostych. W 1931 r. klasztory w Czechach przyjęły wspólne konstytucje, które nieco złagodziły klauzurę papieską i umożliwiły zakładanie domów filialnych. Klasztor w Cieszynie przyjął te konstytucje w 1934 r. i powoli zaczął się przekształcać w kongregację zakonną o ślubach prostych, zakładając dwa domy filialne w Zabrzegu i Tarnowie. Ostateczna reorganizacja klasztoru nastąpiła na mocy dekretu prymasa Polski z dnia 7 IX 1963 r. Powstała wtedy kongregacja zakonna o ślubach prostych z nową konstytucją z tym samym celem szczegółowym jaki miał klasztor — pełnienie miłosierdzia chrześcijańskiego².

Sto lat później przybyły na teren obecnej diecezji katowickiej siostry boromeuszki (1857) i siostry de Notre Dame (1859). Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza z domem generalnym w Mikołowie jest jednym z sześciu autonomicznych zgromadzeń o tej samej nazwie. Fundatorem bazy materialnej pier-

wotnego zgromadzenia był w XVII w. Józef Chauvenel, adwokat parlamentu w Metz, jako założyciel bezpłatnej przychodni dla ubogich. Józef Chauvenel żył w okresie najskrajniejszej nędzy, jaka zapanowała w czasie wojny 30-letniej. Na widok ogromnych potrzeb zrodziło się u niego pragnienie poświęcenia się na usługi ubogich i opuszczonych. Ciężko chorych, którzy nie mogli opuszczać domu, odwiedzał osobiście dostarczając im potrzebne lekarstwa. Zmarł w 1651 r. jako ofiara zarazy. Na łożu śmierci zapisał swoje dobra na cele dobroczynne. Po śmierci Józefa ojciec jego Emanuel Chauvenel wykonując wolę syna ufundował w 1652 r. „Dom Miłosierdzia” pod wezwaniem Jezusa, Marii i św. Józefa w Nancy we Francji, a w roku 1662 drugi w tej samej miejscowości pod wezwaniem św. Karola Boromeusza. Pierwszą kontynuatorką idei Józefa Chauvenel była Anna Royer, która czyniła starania o pozwolenie na założenie zgromadzenia. W 1663 r. uzyskała od bp. w Toul aprobatę kościelną dla nowego instytutu i zezwolenie na przyjęcie konstytucji św. Franciszka Salezego³.

Z erygowanej w 1837 r. w Pradze kongregacji Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza sprowadzono siostry w 1848 r. w czasie trwania klęski głodowej i epidemii tyfusu. Założyły one dom macierzysty w Nysie, przeniesiony w 1871 r. do Trzebnicy. W okresie „kulturkampfu” boromeuszki utworzyły w Cieszynie osobną prowincję austriacką, z której, łącznie z domami części prowincji niemieckiej, po wskrzeszeniu Polski wyloniła się prowincja polska z domem prowincjonalnym w Cieszynie, obejmująca 59 placówek, z których 52 znalazły się w obrębie diecezji katowickiej⁴. Za twierdzenie prowincji polskiej sióstr boromeuszek, liczącej 470 członkiń, nastąpiło przez Stolicę Apostolską reskryptem z dnia 23 stycznia 1923 r.⁵

Prowincja polska sióstr boromeuszek z ówczesną siedzibą w Rybniku została mocą dekretu papieskiego z dnia 3 czerwca 1939 r. ustanowiona samodzielnym zgromadzeniem z własnym domem generalnym w Rybniku, który obecnie znajduje się w Mikołowie. Zgromadzenie w chwili usamodzielnienia się liczyło 776 członkiń⁶. Zgromadzenie prowadzi w diecezji katowickiej działalność charytatywną względem ubogich i opuszczonych, opiekę nad opuszczonymi i upośledzonymi dorosłymi i dziećmi, pielęgnację chorych

¹ Informator zakonów żeńskich (maszyn., Warszawa 1970), s. 14.

² Por. „Rocznik Diecezji Katowickiej” 1970 s. 258.

³ G. Kasperk, Rozwój Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Polsce i jego działalność w latach 1923—1939, (maszyn. pracy magisterskiej, Lublin 1965).

⁴ Tamże. W roku 1970 utworzono Federację Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza z ośrodków: Nancy, Trewir, Znojmo, Grafschaft, Trzebnica, Mikołów i Wiedeń. Lokalne zgromadzenia boromeuszek zrębowane federacją pozostają samodzielne, zachowując własny zarząd generalny.

¹ Por. „Przegląd Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego” na rok 1924 (Mikołów); „Rocznik Diecezji Śląskiej” (Katowickiej) 1927 i 1970.

² Na podstawie opracowania o. Joachima Bara (maszyn. w arch. sióstr św. Elżbiety w Cieszynie).

w szpitalach i domach prywatnych, pracę wychowawczą w zakładach oraz katechizację dzieci i młodzieży.

Zgromadzenie Sióstr Szkolnych de Notre Dame, które już w 1859 r. założyło w Bielsku swoją pierwszą placówkę na terenie obecnej diecezji katowickiej, bierze swój początek ze Zgromadzenia Kanoniczek Regularnych de Notre Dame z Francji, założonego w 1597 r. przez św. Piotra Fourier i bl. Alicję Le Clerc. W okresie rewolucji francuskiej Zgromadzenie Kanoniczek de Notre Dame zostało przez władze państwowe rozwiązane. Kilka lat po rewolucji bp Wittmann pragnął odnowić zgromadzenie, którego celem było nauczanie dziewcząt. Ze względu na nowe wymagania należało wiele rzeczy zmienić. W rezultacie akomodacji powstało w 1834 r. Zgromadzenie Ubogich Sióstr Szkolnych de Notre Dame, oparte w wielu punktach o założenia Kanoniczek Regularnych, a ostatecznie zostało zatwierdzone przez Stolicę Apostolską w 1865 r. z domem generalnym w Monachium.

W 1851 r. siostry szkolne przybyły na Śląsk do Wrocławia⁷. Pierwsza placówka na terenie obecnej diecezji katowickiej została założona, jak już wyżej wspomniano, w Bielsku, gdzie siostry początkowo prowadziły szkołę podstawową, a w 1939 r. gimnazjum, liceum dla wychowawczyń przedszkoli, szkołę gospodarczą i trzy przedszkola. Obecnie mieści się w większości gmachu Państwowa Szkoła Muzyczna i Liceum. Resztę budynku zajmują siostry. Niektóre z nich zajęte są pracą przy parafii. Drugą placówkę otwarto w 1876 r. w Strumieniu przy szkole połączonej z internatem dla dziewcząt. Obecnie jest tam Zakład Specjalny dla Dzieci „Caritas” pod opieką sióstr. W roku 1924 utworzony został we Lwowie Wlkariat polski, a w 1934 r. samodzielny zarząd prowincjonalny. Prowincjałaat przeniesiono w 1945 r. ze Lwowa do Bielska, a w 1947 r. do Opola, gdzie znajduje się do chwili obecnej⁸.

Siostry służebniczki pojawiły się po raz pierwszy na terenie obecnej diecezji katowickiej w 1868 r. w Skrzyszowie, gdzie dotychczas pracują. Kolebką Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najśw. Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, założonego w 1850 r. przez sługę Bożego Edmunda Bojanowskiego, jest Podrzecze Wielkopolskie. Widząc nędzę ludu wiejskiego, dziesiątkowanego przez epidemię cholery, oraz potrzebę zajęcia się sierotami i dziećmi skazanymi wskutek zaniedbania lub nieświadomości rodziców na przedwczesne zepsucie moralne, Bojanowski powziął myśl założenia ochron wiejskich, które miały przyczynić się do moralnego odrodzenia ludu. Pierwsza taka ochronka powstała na terenie Wielkiego Księstwa Poznańskiego w Podrzeczu w dniu 3 maja 1850 r., dając początek Zgromadzeniu Sióstr Służebniczek. Z czasem wsku-

tek trudności ze strony rządów zaborczych i innych przyczyn, nastąpił podział zgromadzenia na cztery gałęzie z domami generalnymi w Pleszewie, Starej Wsi, Wrocławiu i Dębicy.

Pierwsza placówka na Śląsku powstała w 1866 r. za przyczyną o. Władysława Sneidera, franciszkanina z Góry św. Anny, i miejscowego proboszcza z Leśnicy. Służebniczki w krótkim czasie rozprzestrzeniły się na Śląsku i poza jego granicami. Nowa sytuacja polityczna na Śląsku po pierwszej wojnie światowej przyczyniła się do podjęcia ważnych decyzji w Zgromadzeniu. Placówki służebniczek śląskich znalazły się w trzech państwach. Rada Generalna podjęła decyzję ustanowienia oddzielnych prowincji dla Śląska Opolskiego, dla polskiej części Górnego Śląska i dla domów na terenie Czechosłowacji ze wspólnym domem generalnym w Leśnicy. Po uzyskaniu zgody władz kościelnych odnośnych diecezji powołano do życia 4 września 1923 r. prowincję polską z własnym nowicjatem. Do prowincji polskiej należało 31 placówek w granicach diecezji katowickiej oraz dwie pozadiecezjalne. Liczba sióstr wynosiła 105. Obecnie prowincja liczy 48 placówek w diecezji. Na siedzibę zarządu prowincjonalnego i nowicjatu przeznaczono dom zgromadzenia w Panewnikach. W roku 1962 odbyła się wizytacja apostolska. Mocą dekretu powizytacyjnego utworzono dla prowincji opolskiej i katowickiej wspólny postulat, nowicjat i juniorat, które znajdują się w Leśnicy Opolskiej pod Górą św. Anny. Służebniczki obok zasadniczej działalności wśród dzieci i młodzieży opiekują się starcami, pielęgnują chorych oraz oddają się pracy przy parafii⁹.

Siostry franciszkanki posiadały od r. 1869—1945 na terenie obecnej diecezji katowickiej jedyną placówkę w Rybniku. Zajmowały się pielęgnacją chorych w szpitalu św. Juliusza i należały do prowincji sióstr franciszkanek w Skibie w powiecie kłodzkim¹⁰.

Na terenie diecezji katowickiej rozwijały się i prowadziły intensywną działalność siostry elżbietanki. Kongregacja Szarych Sióstr św. Elżbiety, oparta na regule św. Augustyna, a od 1923 r. agregowana do zakonu franciszkańskiego, założona 27 IX 1842 r. w Nysie w celu pielęgnacji opuszczonych chorych, zapoczątkowała swoją działalność na terenie diecezji w r. 1870 w Katowicach. Główną inspiratorką zgromadzenia była Klara Wolf — współzałożycielkami Matylda i Maria Merkert oraz Franciszka Werner. Zgromadzenie zrodziło się w Nysie na ziemi śląskiej, a jego działalność jest mocno powiązana z nurtem ogólnych przemian ideowych i ekonomiczno-socjalnych dokonujących się w XIX w. oraz panującą wówczas

⁷ Wg zebranych materiałów; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 271; Informator, s. 128.

¹⁰ „Rocz. Diec. Śl.” 1928 s. 72. W roku 1945 pracę w szpitalu św. Juliusza po franciszkankach objęły boromeuszki. „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 261.

⁷ Wg zebranych materiałów.

⁸ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 68.

nędzą społeczną, spowodowaną ciężkimi warunkami i klęską epidemią.

W Katowicach po „kulturkampfie” siostry wybudowały klasztor z pomieszczeniem dla chorych i ochronką dla dzieci. W miarę rozbudowy miasta powiększała się liczba biednych i chorych potrzebujących pomocy. Toteż w 1896 r. stanął dwupiętrowy szpital z publiczną kaplicą pod wezwaniem św. Elżbiety, a w 1905 r. dwupiętrowy klasztor z kliniką kobiecą, szkołą gospodarczą i ochronką¹¹. Powstawały również placówki w innych miejscowościach: Godula, Gorzyce, Lubliniec, Orzegów, Pawonków, Tychy. Po powstaniach śląskich i po przyłączeniu części Górnego Śląska do Polski erygowano dn. 17 IX 1924 r. prowincję polską sióstr św. Elżbiety z siedzibą w Katowicach, do której włączono 8 filii. Przełożoną prowincjonalną została S. Bolesława Piel¹².

Z dniem 1 lutego 1940 r. szpital sióstr w Katowicach został zajęty przez władze niemieckie, a 1 kwietnia również dom prowincjonalny. Dom macierzysty we Wrocławiu zniósł nowicjat w Katowicach. Prowincja katowicka została anulowana dekretem kardynała Bertrama z Wrocławia dnia 20 IV 1942 r. Po sześcioletniej przerwie nastąpiła 19 V 1945 r. nominacja nowej przełożonej prowincjonalnej. Na mocy reskryptu Kongregacji dla Zakonów z dnia 30 XII 1946 r. ustalono ponownie rozgraniczenie prowincji Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety na ziemiach polskich. W skład prowincji katowickiej weszły wszystkie domy znajdujące się na obszarze diecezji katowickiej oraz jeden dom archidiecezji krakowskiej i domy w Czechosłowacji¹³, leżące na wschód od Odry. Siedzibą prowincji ustalono Katowice. Obecnie prowincja posiada 36 placówek, z tego 16 w diecezji katowickiej¹⁴. Dnia 21 IX 1951 r. ze względów zdrowotnych przeniesiono nowicjat z Katowic do Lublińca, a w Katowicach pozostał postulat¹⁵. W związku z brakiem powołań nowicjat od 31 VII 1968 r. znajduje się w domu macierzystym we Wrocławiu dla wszystkich prowincji sióstr elżbietanek w Polsce¹⁶.

Szesnaście lat później, po przybyciu pierwszych sióstr elżbietanek na teren obecnej diecezji katowickiej, pojawiło się nowe Zgromadzenie św. Jadwigi od Niepokalanej Poczętej Bogarodzicy — Dziewicy Maryi. Zgromadzenie zostało założone we Wrocławiu w 1859 r. przez ks. Roberta Spiske, za zgodą papieża Piusa IX, w celu wychowania i kształcenia sierot i zaniedbanych dzieci oraz

pielegnacji chorych. Wygnane w czasie „kulturkampfu” do Czech utworzyły tam nową prowincję. Pierwsza placówka jadvizanek na terenie obecnej diecezji katowickiej powstała w 1886 r., między innymi na prośbę kuratorium zakładu im. ks. proboszcza Markieckiego w Bogucicach. Siostry objęły opiekę nad sierotami, prywatną szkołę podstawową z przedszkolem i pensjonatem¹⁷. Następne placówki założono w Załężu, Dąbrówce Małej i Janowie.

Po pierwszej wojnie światowej placówki znajdujące się na terenie Górnego Śląska zostały oddzielone granicą polityczną od domu macierzystego we Wrocławiu. Stąd konieczność utworzenia nowej prowincji. Katowicka prowincja została powołana do życia reskryptem Stolicy Apostolskiej z dnia 31 X 1922 r. jako wiceprowincja. Po dwóch latach papież Pius XI na prośbę ks. kardynała Bertrama, ordynariusza diecezji wrocławskiej, wydał reskrypt dnia 3 VII 1924 r., zezwalający na utworzenie regularnej prowincji z własnym nowicjatem. Na dom prowincjonalny wyznaczono dom zgromadzenia w Bogucicach. Nowo powstała prowincja liczyła cztery placówki. W okresie przedwojennym działalność sióstr jadvizanek pomyślnie się rozwijała. Od powstania prowincji do 1939 r. wstąpiło do zgromadzenia sióstr jadvizanek 144 panien¹⁸. W okresie okupacji rozwój zgromadzenia został zahamowany. W 1945 r. ponownie utworzono osobną prowincję polską z domem prowincjonalnym i nowicjatem w Bogucicach, która obecnie liczy 9 placówek w obrębie diecezji katowickiej¹⁹.

W roku 1917 rozpoczęło na terenie obecnej diecezji katowickiej swoją działalność Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej, które zostało założone przez ks. Jana Sznajdera w 1854 r. we Wrocławiu. W okresie tym przyjeżdżało do Wrocławia bardzo dużo dziewcząt w poszukiwaniu pracy. Wyobcowane ze swego środowiska, zanim znalazły miejsce zatrudnienia lub nawet pracując już, najczęściej jako służące albo w różnych fabrykach, były narażone na wiele niebezpieczeństw. Potrzebę przeciwdziałania takiej sytuacji dostrzegały zarówno władze kościelne, jak i administracyjne miasta. Wskazano na konieczność zorganizowania odpowiedniej działalności charytatywno-duszpasterskiej. Terytorialne władze kościelne zleciły tę sprawę doświadczonemu pod tym względem ks. Janowi Sznajderowi. Potrzeba zapewnienia ciągłości powziętej działalności przyczyniła się do powstania zgromadzenia sióstr marianek, które do dziś spełniają to zadanie jako główny apostolski cel swojej służby. Siostry marianki, obok wyżej wymienionego celu działania, pielegnują również chorych i starców, zajmują się wychowaniem i katechizacją dzieci²⁰.

¹⁷ Wg zebranych materiałów.

¹⁸ Jak wyżej.

¹⁹ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 266.

²⁰ Informator, s. 76.

¹¹ Informator, s. 33; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 263.

¹² Kronika domu prowincjonalnego Sióstr św. Elżbiety w Katowicach 1870—1969.

¹³ Tamże.

¹⁴ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 263.

¹⁵ Kronika domu prow. SS. św. Elżbiety w Katowicach.

¹⁶ Tamże.

W chwili erekcji diecezji katowickiej było pięć placówek mariańskich na jej terenie: Brzezie n. Odrą jako najstarsze, Koszęcin, Rożdżeń, Zgoda i Świętochłowice. W 1929 r. powstała osobna prowincja polska z siedzibą przełożonej prowincjonalnej w Brzeziu. W 1934 r. siostry wybudowały własny dom w Katowicach, do którego przeniesiono zarząd prowincjonalny. Prowincja katowicka liczy obecnie 18 domów, z których 7 jest w granicach diecezji katowickiej²¹.

Od roku 1902 na terenie obecnej diecezji katowickiej znajduje się w Czechowicach aż do dnia dzisiejszego placówka sióstr felicjanek z prowincji krakowskiej. Zgromadzenie Sióstr św. Feliksa z Cantalice Trzeciego Zakonu św. Franciszka, założone przez Zofię Truszkowską w 1855 r. w Warszawie jako pobożne zrzeszenie, wyrosło z potrzeb religijnych i społecznych Królestwa Polskiego w połowie XIX w. Nie mniejszą rolę w powstaniu i rozwoju zgromadzenia odegrał o. Honorat Koźmiński, kapucyn, pionier odrodzenia katolicyzmu w Polsce. Skierował on zgromadzenie na drogę ideału franciszkańskiego. Po stłumieniu powstania styczniowego zgromadzenie przeniosło się do Krakowa. Obecnie dzieli się na 9 prowincji. W Polsce siostry podejmują katechizację dzieci i młodzieży, prowadzą zakłady wychowawcze, domy starców i nieuleczalnie chorych. Za granicą głównym terenem działalności jest szkolnictwo różnego stopnia²².

Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Bożej Rodzicielki Niepokalanego Poczęcia z domem macierzystym w Dębicy, które jest jedną z gałęzi zgromadzenia służebniczek założonego przez Edmunda Bojanowskiego, pojawiło się na terenie diecezji katowickiej pierwszy raz w Cieszynie w r. 1921. W 1923 r. siostry objęły w Skoczowie zakład sierot, założony przez ks. Eugeniusza Brzózke. W 1951 r. wyżej wymieniony zakład został przekształcony na Dom Specjalny dla Dzieci pod zarządem „Caritas”, w którym pracuje obecnie 9 sióstr. W tej samej miejscowości siostry od roku 1928 opiekowały się staruszkami w przytulku gminnym. Obecnie siostry służebniczki dębickie posiadają na terenie diecezji katowickiej dwie placówki²³.

Do erygowanej już Administracji Apostolskiej Śląska przybyły w roku 1923 siostry Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincenciego a Paulo oraz Siostry Urszulanki Unii Rzymskiej Zakonu św. Urszuli.

Zgromadzenie sióstr miłosierdzia została założone przez św. Wincenciego a Paulo i św. Ludwikę de Marillac. Było to pierwsze zgromadzenie czynne, założone w XVII w. we Francji, które nie żyło

w klauzurze, a celem którego stała się chwała Boża i uświęcenie własne sióstr przez pełnienie wszelkich dzieł miłosierdzia. W roku 1652 sam św. Wincenty przysłał pierwsze siostry do Polski, gdzie podjęły pracę w zakresie swego powołania²⁴. Na terenie diecezji katowickiej siostry miłosierdzia objęły dwie pierwsze placówki przy Lecznicy Spółki Brackiej w Katowicach oraz w Rybniku²⁵. Obecnie siostry posiadają w obrębie diecezji 4 placówki.

Zakon św. Urszuli, założony przez św. Anielę Merici w 1535 r. w Brescii we Włoszech, jest pierwszym instytutem żeńskim o charakterze apostolskim i oświatowo-wychowawczym. Ta nowa forma życia zakonnego ma się wyrażać w całkowitym oddaniu się Chrystusowi i w pełnej poświęcenia służbie apostolskiej. Do Polski przybyły urszulanki z Wrocławia w 1857 r., sprowadzone przez m. Bernardę Morawską na życzenie i prośbę społeczeństwa poznańskiego. Na terenie diecezji katowickiej istnieje od 1923 r. tylko jedna placówka sióstr urszulanek w Rybniku, gdzie im zarząd miasta ofiarował parę budynków na szkołę podstawową i średnią. W następnych latach zakres pracy został poszerzony o różne kursy przemysłowo-gospodarcze i liceum humanistyczne. Toteż urszulanki w latach 1937–38 wybudowały jeden wielki gmach dla rozmaitych typów szkół. W 1962 r. całość została upaństwowiona²⁶.

Zgromadzenie Sióstr III Zakonu św. Dominika założone przez Kolumbę Białecką w roku 1861 w Wielowsi powiat Tarnobrzeg, pod zaborem austriackim, celem podniesienia oświaty ludu wiejskiego oraz pielęgnowania chorych jest pierwszym zgromadzeniem, które w 1927 r. otwarło (w Orzeszu) swoją placówkę na terenie diecezji katowickiej już po jej erekcji. Obecnie posiadają dominikanki dwie placówki, w Orzeszu i w Ochabach, w których prowadzą katechizację oraz pracę przy parafii²⁷.

W latach międzywojennych liczba zgromadzeń w diecezji katowickiej powiększyła się o Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej, Zgromadzenie Sióstr Boskiego Zbawiciela, Zgromadzenie Córek Bożej Miłości i Zgromadzenie Służebnic Najśw. Serca Jezusowego.

Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej zostało założone w 1857 r. we Lwowie przez arcybpa Baranieckiego i Marcjanę Mirską w celu objęcia opieki nad dziewczętami moralnie zaniedbanymi oraz dziećmi opuszczonymi. Po II wojnie światowej przeniesiono dom macierzysty do Przemyśla. Na terenie diecezji katowickiej zgromadzenie zapoczątkowało swoją działalność w 1934 r. w zakładzie wychowawczo-poprawczym im. św. Józefa w Jedłowniku. W 1950 r.

²¹ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 267.

²² Informator, s. 38; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 265.

²³ Wg zebranych materiałów; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 274.

²⁴ Informator, s. 137.

²⁵ „Rocz. Diec. Śl.” 1928 s. 76.

²⁶ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 275 oraz wg zebranych materiałów.

²⁷ Informator, s. 27; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 262.

siostry utworzyły nową placówkę w Turzy, gdzie do chwili obecnej zajęte są pracą przy parafii²⁸.

Siostry salwatorianki, sprowadzone do Polski w 1929 r. przez księży salwatorianów w Trzebini, wywodzą się ze zgromadzenia powstałego w 1888 r. we Włoszech. Siostry salwatorianki założone przez ks. Jana Jordana i Teresę Wüllenweber (błog. s. Marię od Apostołów) miały służyć jako pielęgniarki w domach prywatnych i szpitalach oraz jako opiekunki w domach dziecka i przytułkach dla starców. Pierwszą placówkę salwatorianek na terenie diecezji katowickiej utworzono w 1935 r. w Goczałkowicach. W dwa lata później salwatorianki objęły nową placówkę w Mikołowie. Z biegiem lat liczba członkiń wzrastała. Od 1947 r. siostry salwatorianki działające w Polsce tworzą odrębną prowincję z własnym nowicjatem i siedzibą prowincjonalną w Goczałkowicach-Zdroju. Na terenie diecezji katowickiej siostry posiadają obecnie trzy placówki²⁹.

Tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej w 1938 r. przybyły do diecezji siostry Zgromadzenia Córek Bożej Miłości, zakładając swoją pierwszą placówkę w Jastrzębiu-Zdroju. Dom w Jastrzębiu przeznaczony był jako ośrodek wypoczynkowy dla młodzieży uczęszczającej do szkół zgromadzenia. W 1953 r. powstał tam z ramienia Ministerstwa Zdrowia Dom Specjalny dla Małych Dzieci po chorobach mózgowych. Do chwili obecnej 19 sióstr Córek Bożej Miłości opiekuje się dziećmi. Drugą placówkę założono w 1946 r. w Wełnowcu, gdzie siostry zajmują się pracą przy kościele³⁰. Zgromadzenie założyła Franciszka Lechner, która jako nauczycielka pomagała najpierw ks. de Pozzo przy zakładaniu w Szwajcarii Stowarzyszenia Miłości Bożej, mającego na celu opiekę nad dziećmi opuszczonymi. Ze Szwajcarii udała się do Austrii, gdzie 21 listopada 1868 r. założyła w Wiedniu Zgromadzenie Córek Bożej Miłości. Początkowo zgromadzenie zajęło się opuszczonymi i często bezdomnymi dziewczętami. Później w domach zgromadzenia powstały różnego typu szkoły zawodowe oraz kursy dające przygotowanie do typowo kobiecych zawodów³¹.

„Rocznik Diecezji Śląskiej” z 1927 r. wspomina o krótkiej działalności sióstr sercanek na terenie diecezji, które w Chorzowie (Królewska Huta) prowadziły szkołę gospodarczą.

W okresie okupacji nastąpiło zupełne zahamowanie rozwoju zgromadzeń w diecezji katowickiej. Prawie wszystkie domy, które były własnością zgromadzeń otrzymały zarządcę niemieckiego dla kon-

trolu dochodów i rozchodów. W niektórych wypadkach siostry musiały daną placówkę na żądanie okupanta opuścić³².

Od zakończenia II wojny światowej aż do chwili obecnej na terenie diecezji katowickiej osiedliły się jeszcze nowe zgromadzenia: Siostry Franciszkańki Maryi Nieustającej Pomocy, Córk Maryi Wspomożycielki Wiernych (salezjanki), Siostry Nawiedzenia Najśw. Maryi Panny, Siostry Służebnice N.M.P. Niepokalanego Poczęcia oraz Siostry Karmelitanek od Dzieciątka Jezus. Trzy pierwsze zgromadzenia rozpoczęły swoją działalność na terenie diecezji w 1946 r., siostry służebnice w 1956, a siostry karmelitanek w 1968 r.

Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek założone przez Annę Brunner zostało zatwierdzone przez Stolicę Apostolską w 1932 r. Kolebką zgromadzenia jest Budapeszt. Następne placówki powstały na terenie Czechosłowacji i Polski. Celem zgromadzenia jest prowadzenie dzieł charytatywnych, w szczególności pielęgnacja nieuleczalnie chorych. W diecezji katowickiej siostry posiadają jeden dom od 1946 r. w Godowie. Placówkę tę w roku 1957 przeniesiono do Gólkowic, powiat Wodzisław, gdzie siostry zajmują się pracą przy parafii³³.

Siostry salezjanki założone w 1872 r. przez św. Jana Bosko obrały sobie jako główny cel swej działalności opiekę nad żeńską młodzieżą. Zgromadzenie prowadzi żłóbki, przedszkola i różnego rodzaju szkoły. W Polsce zajmuje się katechizacją i prowadzi punkty opieki nad małymi dziećmi. Jedyna placówka na terenie diecezji katowickiej znajduje się w Pogrzebieniu, dokąd w 1946 r. przeniesiono nowicjat prowincji sióstr salezjanek z Rózanegostoku (diecezja wileńska). „Rocznik Diecezji Katowickiej” z 1936 r. wspomina o nie istniejącej obecnie placówce salezjanek w Mysłowicach, gdzie siostry prowadziły ochronkę i kursy robót ręcznych³⁴.

Zakon Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny czyli siostry wizytki, jest zakonem kontemplacyjnym, założonym przez św. Franciszkę Salezego i św. Joannę Franciszkę Fremyot de Chantal w 1610 r. Każdy klasztor jest autonomiczny. Jedyny dom zakonny na terenie diecezji katowickiej znajduje się w Siemianowicach, gdzie siostry osiedliły się jako repatriantki z Wilna w 1946 r. Siostry mają na celu poprzez kontemplację oddawać chwałę Bogu oraz ciągnąć modlitwą włączać się w dzieło odkupienia i szerszenia Królestwa Bożego. Wizytki są na terenie diecezji katowickiej jedynym zakonem ściśle kontemplacyjnym o klawzurze papieskiej³⁵.

Następnym zgromadzeniem, które założyło swoją placówkę po wojnie na terenie diecezji katowickiej jest Zgromadzenie Sióstr

²⁸ Informator, s. 92; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 269.

²⁹ Informator, s. 119; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 270 oraz wg zebranych materiałów.

³⁰ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 262.

³¹ Informator, s. 20.

³² Siostry boromeuszki na ziemi śląskiej, maszyn., Kraków 1948; Kronika domu prow. SS. św. Elżbiety.

³³ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 266 oraz wg zebranych materiałów.

³⁴ Informator, s. 110; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 269.

³⁵ Informator, s. 174; „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 275.

Służebnic Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej. Zgromadzenie powstało w 1892 r. za pośrednictwem o. Jeremiasza Łomnickiego. Kolebką zgromadzenia jest miejscowość Żużel k. Sokola. Ostateczne zatwierdzenie zgromadzenia przez Stolicę Apostolską nastąpiło 18 I 1956 r. Na terenie interesującej nas diecezji siostry posiadają od roku 1950 jeden tylko dom w Halembie³⁶.

Ostatnim zgromadzeniem, które w 1968 r. osiedliło się na terenie diecezji katowickiej jest Zgromadzenie SS. Karmelitanek od Dzieciątka Jezus, założone przez o. Anzelma Gądka karmelitę bosoego dnia 31 grudnia 1921 r. w Sosnowcu. Współzałożycielką i pierwszą przełożoną była siostra Teresa Kierocińska — zmarła w opinii świętości. Lud Zagłębia nadał jej miano „Matki ubogich i robotników”. Powołaniem zgromadzenia jest miłość Boga i bliźniego w duchu świętej Teresy od Dzieciątka Jezus — szczególniejszej Patronki. Hasłem zgromadzenia są słowa świętej: „Niebem moim będzie dobre czynić na ziemi”. Siostry karmelitanki starają się ujawnić tę miłość w pracach zgromadzenia przez nauczanie dzieci i młodzieży zasad wiary świętej, pomoc ubogim, cierpiącym i chorym, pomoc w duszpasterstwie parafialnym, itp. W Polsce siostry karmelitanki pracują w 11 diecezjach; na terenie diecezji katowickiej od roku 1968 w Imielinie. Dwie siostry pracują tam przy parafii w charakterze katechetek, jedna w charakterze zakrystianki. Ogółem w Imielinie pracuje 5 sióstr. Z Sosnowca dojeżdżają siostry do parafii w Mysłowicach — 4 pracują jako katechetki, a jedna w kancelarii.

Z wyżej przedstawionego szkicu historycznego zgromadzeń działających na terenie obecnej diecezji katowickiej wynika, że na wspomnianym terenie pracuje obecnie 20 zgromadzeń, w tym siostry boromeuszki posiadają na terenie diecezji swój dom generalny w Mikołowie, zaś siostry służebniczki panewnickie, elżbietanki, jadvizanki, salwatorianki i marianki posiadają swoje siedziby prowincjonalne. Placówki pozostałych zgromadzeń należą do domów prowincjonalnych znajdujących się poza granicami diecezji katowickiej. Na podstawie danych statystycznych podanych w „Roczniku Diecezji Katowickiej” wynika, że na terenie obecnej diecezji katowickiej w 1927 r. pracowało w sumie 14 różnych zgromadzeń, obejmujących razem 111 placówek. Ogólna ilość sióstr wynosiła 977. W roku 1936 liczba zgromadzeń zwiększyła się o 2. W tymże roku ogólna ilość sióstr działających na terenie diecezji wynosiła 1485, liczba placówek 136. W 1947 r. liczba zgromadzeń wynosiła 15, ogólna ilość sióstr 1551, zaś liczba różnorodnych placówek 145. Liczba zgromadzeń w 1970 r. wynosiła 20, ilość sióstr 1716, liczba placówek 159.

³⁶ „Rocz. Diec. Katow.” 1970 s. 270.

Załączona tabela podaje szczegółowy stan ilościowy sióstr profesek oraz placówek poszczególnych zgromadzeń żeńskich działających na terenie obecnej diecezji katowickiej w latach 1927, 1936, 1947, 1970³⁷.

Zgromadzenia żeńskie w diecezji katowickiej

Zgromadzenie	1927		1936		1947		1970	
	Liczba		Liczba		Liczba		Liczba	
	sióstr	domów	sióstr	domów	sióstr	domów	sióstr	domów
1. Boromeuszki	423	52	594	55	621	56	565	52
2. Córki B. Miłości	—	—	—	—	—	—	22	2
3. Dominikanki	5	1	4	1	8	2	4	1
4. SS. św. Elżbiety	29	1	29	1	31	1	25	2
5. Elżbietanki	76	8	132	12	157	12	186	16
6. Felicjanki	8	1	10	1	8	1	9	2
7. Franciszkanek	22	1	23	1	—	—	—	—
8. Franciszkanek	—	—	—	—	2	1	2	1
9. Jadvizanki	64	5	96	10	98	11	144	9
10. Karmelitanki	—	—	—	—	—	—	10	2
11. Marianki	21	4	30	5	104	6	45	7
12. SS. Miłosierdzia	51	3	77	4	61	3	42	4
13. SS. de Notre D.	81	2	110	2	92	2	57	2
14. SS. Opatrzności	—	—	5	1	5	1	20	2
15. Salezjanki	—	—	5	1	6	1	29	1
16. Salwatorianki	—	—	4	1	6	1	35	3
17. Sercanki	16	1	—	—	—	—	—	—
18. Służeb. Panew.	168	30	327	37	310	45	430	48
19. Służeb. Dębic.	2	1	9	3	7	2	13	2
20. Służebnice	—	—	—	—	—	—	4	1
21. Urszulanki	11	1	30	1	37	1	46	1
22. Wizytki	—	—	—	—	—	—	28	1
Razem	977	111	1485	136	1553	146	1716	159

³⁷ Tabelę sporządzono na podstawie danych zawartych w „Roczniku Diecezji Katowickiej” z lat 1927, 1936, 1947 i 1970.

PRACA OPIEKUNczo-WYCHOWAWCZA I OSWIATOWA

Żeńskie zgromadzenia zakonne na terenie diecezji katowickiej zajmują się przede wszystkim działalnością charytatywną, obejmującą pielęgnację chorych w szpitalach i domach prywatnych, opiekę nad niemowlętami, dziećmi w wieku przedszkolnym, sierotami, nieuleczalnie chorymi i starcami. Praca siostr obejmowała również szkoły podstawowe, seminaria nauczycielskie, szkoły licealne oraz kursy gotowania i szycia.

Samo pojęcie miłosierdzia i dobroczynności, wypływające z idei miłości bliźniego, rozwijało się wraz z rozkrzewianiem się chrześcijaństwa³⁸. Aż do wieku XIX państwa i gminy nie zajmowały się działalnością charytatywną, pozostawiając tę dziedzinę całkowicie inicjatywie prywatnej i zgromadzeniom zakonnym³⁹. Wiek XIX charakteryzuje stała dążność państw do ujęcia dobroczynności w swoje ręce i co za tym idzie, do odebrania dziełom przejętym cech dobrowolności oraz do nadzoru nad prywatną działalnością charytatywną. W okresie tym dobroczynność zaczyna się przekształcać w opiekę społeczną, w zagadnienie prawa publicznego⁴⁰. W ciągu XIX w. torowało sobie stopniowo drogę pojęcie, że opieka nad ubogimi winna stać się obowiązkiem państwa względnie samorządów terytorialnych⁴¹. Powyższe przemiany wpłynęły również na ustosunkowanie się władz państwowych do prywatnej i zakonnej działalności charytatywnej.

W Polsce zaraz w początkowych latach po odzyskaniu niepodległości dokonano pracy ustawodawczej w zakresie spraw opieki społecznej. Niektóre ustawy omawiały stosunek instytucji państwowych do dobroczynności prywatnej, np. ustawa z 16 sierpnia 1923 r.⁴² wśród zasadniczych zadań opieki społecznej wymienia w artykule drugim „pomoc instytucjom prywatnym i współdziałanie z nimi”. Artykuł ten uznawał więc rację bytu instytucji dobroczynności prywatnej, do której zaliczano również instytucje zakonne, polecając równocześnie organom wykonawczym udzielanie im pomocy i współpracę z nimi⁴³.

Rok 1926 stanowił przełom również w polityce opiekuńczej państwa. Do tego czasu rola rządu w stosunku do opieki sprawowanej przez społeczeństwo polegała raczej na udzielaniu instytucjom dobroczynnym pomocy finansowej, na zaspokajaniu ich potrzeb bieżących oraz na zlecaniu opieki nad potrzebującymi, którymi

winno było zajmować się państwo. Nowe rozporządzenie z 1927 r. o nadzorze i kontroli nad działalnością instytucji opiekuńczych dało rządowi podstawę do koordynacji rozbieżnej działalności poszczególnych organizacji dobroczynnych oraz nałożyło na organa państwowe obowiązek nadzoru nad nimi. Wszelkiego rodzaju zakłady opiekuńcze zostały na podstawie powyższego rozporządzenia zobowiązane do składania okresowych sprawozdań ze swojej działalności i stosowania się do przepisów zawartych w regulaminach⁴⁴.

Lata po II wojnie światowej przyniosły ze sobą dalsze zmiany w ustosunkowaniu się władz państwowych do prywatnej działalności instytucji opiekuńczo-wychowawczych. Wiele zakładów dobroczynnych prywatnych, a wśród nich diecezjalnych i zakonnych, zostało upaństwowionych.

W okresie międzywojennym zakłady opiekuńczo-wychowawcze, prowadzone przez siostry zakonne, można podzielić na kilka grup ze względu na ich przynależność do poszczególnych organizacji. W grupach tych mieściły się tak zwane zakłady kościelne, zakonne, fundacje, stowarzyszenia i zakłady prywatne⁴⁵. Dla przykładu podajemy, że siostry boromeuszki działające na terenie diecezji katowickiej obsługiwały nie tylko 3 własne zakłady opiekuńczo-wychowawcze, lecz prowadziły również 7 zakładów kościelnych, 1 prywatny, 3 komunalne i 1 gminny⁴⁶.

Sierocińce prowadzone przez siostry zakonne posiadały w zasadzie charakter zakładów zamkniętych dla dzieci normalnych, do których przyjmowano sieroty albo inne ubogie i opuszczone dzieci. Zakłady powyższe stosowały typową formę opieki całkowitej, skupiając często młodzież obojga płci w wieku od 2 do 14 lat, a dziewczynki do 16 (w razie potrzeby i starsze)⁴⁷. Dzieci w zakładach prowadzonych przez siostry zakonne miały zapewnione całkowite utrzymanie i mieszkanie oraz środki potrzebne do rozwoju życia religijnego. Naukę elementarną dzieci otrzymywały w zasadzie w powszechnych szkołach państwowych.

Obok wyżej wymienionych sierocińców siostry prowadziły również zakłady opiekuńczo-wychowawcze dla dzieci upośledzonych, Domy Małego Dziecka, czyli tzw. żłobki, zajmowały się pracą wychowawczą w ochronkach i przedszkolach. Liczbę zakładów prowadzonych przez zgromadzenia żeńskie na terenie diecezji katowickiej przedstawia niżej zamieszczona tabela⁴⁸.

³⁸ J. Majka, *Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i w pierwszej połowie XX w.*, w: *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, cz. 1, Lublin 1969 s. 547 nn.

³⁹ J. Zawadzki, *Zasady opieki społecznej*, Warszawa 1935 s. 16.

⁴⁰ Tamże, s. 20 n.

⁴¹ Zawadzki, jw. s. 37.

⁴² Dz. U. RP 1923 nr 92 poz. 726.

⁴³ Zawadzki, jw. s. 6.

⁴⁴ W. Sała, *Praca w zakładach opiekuńczo-wychowawczych w okresie 1918—1939*, Warszawa 1947 s. 21.

⁴⁵ „Rocz. Diec. Śl.” 1936.

⁴⁶ Kaspek, *Rozwój Zgromadzenia*, s. 135.

⁴⁷ Zestawienia dokonano na podstawie „Rocznika Diecezji Katowickiej” z lat 1927, 1936, 1947 i 1970.

Zakład	1927	1936	1947	1970
Sierociniec	15	19	13	—
Dom Specjalny dla dzieci	—	—	—	9
Dom wychowawczy dla chłopców	—	—	—	1
Dom wychowawczy dla dziewcząt	—	—	—	2
Sanatorium dla dzieci	—	2	—	1
Dom Małego Dziecka	1	6	6	2
Ochronka (przedszkole)	46	93	94	—

Obecnie siostry zakonne biorą udział również w pracy parafialnej, w ramach której pomagają kapłanom w duszpasterstwie.

W okresie międzywojennym siostry prowadziły 50 punktów szkolenia młodzieży żeńskiej w pracach ręcznych, gdzie młode dziewczęta uczyły się szycia i haftu. W tym samym okresie siostry boromeuszki, elżbietanki, de Notre Dame, służebniczki i urszulanki prowadziły również szkoły gospodarstwa domowego dla dziewcząt. W 1936 r. liczba tego typu szkół wynosiła 6.

Trzy zgromadzenia żeńskie na terenie diecezji katowickiej prowadziły na szerszą skalę pracę wychowawczo-oświatową. Siostry urszulanki od r. 1923 miały w Rybniku szkołę podstawową i średnią dla dziewcząt. We wrześniu 1923 r. zapisało się do niej 302 uczennic. Były to zapisy do klasy, I, II i III szkoły powszechnej oraz do I i II klasy gimnazjalnej. W statucie organizacyjnym szkoły między innymi podkreślano, że „szkoła dąży we wszystkich poczynaniach do wychowania dzieci w duchu religijnym, moralnym i patriotycznym”. W r. 1925/26 otworzono 7-klasową szkołę powszechną, która przekształciła się później w gimnazjum humanistyczne. Pierwsza matura 18 uczennic odbyła się w r. 1929/30 z wynikiem pomyślnym.

Równolegle z gimnazjum powstała w r. 1926/27 Szkoła Zawodowa, która dla dzieci górników i hutników stała się bardzo użyteczna i potrzebna. Szkoła od samego początku cieszyła się poparciem i zaufaniem władz oświatowych. W 1934 r. szkoła zawodowa została przekształcona na gimnazjum krawieckie. Władze szkolne udzieliły urszulankom pozwolenia na otwarcie seminarium, które w 1937 r. przekształca się w Liceum Gospodarczo-Społeczne. Głównym celem tej szkoły było wychowanie, na zasadach chrześcijańskich, dobrych

obywaterek, przygotowanych do swego zawodu i do czynnego udziału w życiu społecznym.

Rok 1939 przerwał pracę wychowawczo-oświatową urszulanek. W okresie okupacji w gmachu szkoły władze niemieckie urządziły więzienie. Siostry podawały więźniom żywność, pieniądze, ułatwiały kontakty i korespondencję z rodzinami uwięzionych. Pod koniec okupacji siostry musiały dom opuścić.

W kwietniu 1945 r. siostry urszulanki rozpoczęły na nowo pracę pedagogiczną. Młodzieży zgłaszającej się z nowym rokiem szkolnym w 1945 r. było bardzo dużo. Szkoła podstawowa, gimnazjum ogólnokształcące i szkoły zawodowe liczyły ok. 1300 uczniów i uczennic. Władze państwowe przychylnie odnosiły się do pracy sióstr urszulanek, udzielając nawet pomocy. W r. 1962 działalność sióstr uległa przerwaniu, a budynki szkolne zostały przejęte przez Kuratorium Okręgu Szkolnego w Katowicach⁴⁹.

Siostry Szkolne de Notre Dame, przybyłe w 1859 r. do Bielska, a w 1875 r. do Strumienia, od samego początku zajęły się pracą wychowawczo-oświatową. W Bielsku siostry prowadziły w okresie powstania diecezji katowickiej polską i niemiecką szkołę ludową i wydziałową, seminarium nauczycielskie, seminarium dla nauczania robót ręcznych oraz szkołę gospodarstwa domowego; w Strumieniu — szkołę podstawową i wydziałową. W obu placówkach praca w szkolnictwie została przerwana z chwilą wybuchu II wojny światowej. Po wojnie siostry prowadziły w Bielsku (do r. 1949) jedynie internat i Dom Dziecka. W Strumieniu pracowały na terenie szkolnictwa do 1952 r. W trzy lata później dawny gmach szkolny przekształcono na zakład dla dzieci upośledzonych, którym siostry nadal kierują. Zakład liczy 80 podopiecznych⁵⁰.

Siostry boromeuszki obok różnorodnej pracy charytatywnej oddawały się również pracy wychowawczo-oświatowej. W Cieszynie siostry, od chwili swego przybycia, zajmowały się szkolnictwem. W roku 1928 placówka cieszyńska posiadała polską i niemiecką szkołę ludową, niemiecką szkołę wydziałową, polski kurs frebrowski oraz szkołę gospodarstwa domowego⁵¹. Na polu szkolnictwa w Cieszynie siostry pracowały aż do wybuchu II wojny światowej. Obecnie w dawnym gmachu szkolnym boromeuszki prowadzą Zakład Specjalny dla Nieuleczalnie Chorych.

Siostry jadowizanki miały szkołę podstawową na terenie zakładu w Bogucicach jedynie dla swych wychowanków⁵².

Siostry pracujące w szkolnictwie, oprócz głównego celu, jakim było przygotowanie wychowanków do zawodu i zaprawienie ich

⁴⁹ Wg zebranych materiałów.

⁵⁰ Jak wyżej.

⁵¹ „Rocz. Diec. Sl.” 1928 s. 69.

⁵² Wg zebranych materiałów.

do czynnego udziału w życiu społecznym, kładły duży nacisk na wychowanie religijne. Pomocą w pogłębianiu życia religijnego i w przygotowaniu do włączenia się w prace apostolskie Kościoła były organizacje religijne, zwłaszcza Krucjata Eucharystyczna — dla uczennic klas niższych, a Sodaliczka Marianańska dla uczennic klas starszych. Ponadto siostry urszulanki w Rybniku w pracy wychowawczej wprowadziły jako nowość dni skupienia dla całej szkoły po każdym okresie. Frekwencja była bardzo duża.

OPIEKA NAD CHORYMI, STARCAMI I BIEDNYMI

Zgromadzenia zakonne, działające na terenie diecezji katowickiej, oprócz pracy wychowawczo-opiekuńczej i wychowawczo-oświatowej oddawały się również pracy pielęgniarskiej w szpitalach własnych, kościelnych, miejskich, gminnych, hutniczych, powiatowych, Spółki Brackiej i prywatnych — gdy chodzi o okres międzywojenny. Obecnie pewna ilość sióstr pracuje w szpitalach państwowych.

Pracy pielęgniarskiej w szpitalach i w domach prywatnych oddawały się przede wszystkim boromeuszki, siostry św. Elżbiety, elżbietanki, franciszkanki, jadowizanki, marianki, siostry miłosierdzia i służebniczki panewnickie. Niżej zamieszczona tabela przedstawia stan liczbowy sióstr pracujących w szpitalach⁵³.

Zgromadzenie	1927		1936		1947		1970	
	Liczba		Liczba		Liczba		Liczba	
	sióstr	szpit.	sióstr	szpit.	sióstr	szpit.	sióstr	szpit.
Boromeuszki	165	21	186	16	252	19	124	16
SS. św. Elżb.	29	1	29	1	31	1	22	1
Elżbietanki	61	5	89	5	87	6	67	4
Franciszkanki	23	1	23	1	—	—	—	—
Jadowizanki	—	—	12	1	9	1	—	—
Marianki	12	2	16	3	—	—	1	1
SS. Miłosier.	33	2	43	2	29	2	—	—
Służebniczki	52	8	120	9	177	11	86	8
Razem	375	40	518	38	585	40	300	30

⁵³ Tabelę sporządzono na podstawie „Rocznika Diecezji Katowickiej” z wymienionych lat. Rzeczywista liczba sióstr pracujących w szpitalu jest nieco mniejsza, ponieważ w niektórych miejscowościach było po kilka sióstr zajmujących się inną pracą, czego „Rocznik” nie uwzględnia.

Zgromadzenia oddające się pracy pielęgniarskiej w szpitalach obejmowały również swym zasięgiem chorych w domach prywatnych, do których siostry udawały się m. in. na dyżury nocne.

W latach 1936—1939 siostry niektórych zgromadzeń pracowały w poradniach dla matki i dziecka⁵⁴.

W okresie międzywojennym, jak i obecnie siostry prowadzą również szereg zakładów dla starców, co ilustruje niżej zamieszczona tabela.

Zgromadzenie	Liczba zakładów			
	1927	1936	1947	1970
Boromeuszki	10	12	12	5
Jadowizanki	—	3	4	1
Marianki	1	1	2	—
SS. Miłosierdzia	—	—	1	—
Służebniczki panewnickie	—	1	9	—
Służebniczki dębickie	—	—	1	—
Razem	11	17	29	6

Obecnie siostry boromeuszki, oprócz Domów Starców prowadzą od 1947 r. 3 zakłady dla nieuleczalnie chorych, jadowizanki i siostry miłosierdzia — po jednym.

Należałoby jeszcze szczególnie podkreślić działalność dobroczynną sióstr. Na podstawie ankiety stwierdzono, że w jednym tylko roku 1932 zgromadzenia zaopiekowały się 75 805 osobami (niemowlętami, sierotami, dziećmi w ochronkach, chorymi, starcami i in.), nie licząc dziesiątków tysięcy głodnych, których karmiono przy furtach klasztornych. W tym jednym tylko roku wydano bezpłatnie 873 497 obiadów i innych posiłków, dni pielęgnacyjnych było 883 156, odwiedzin chorych 82 124, czuwań nocnych 27 437⁵⁵.

Całokształt działalności zgromadzeń żeńskich w diecezji katowickiej sięga zatem do trzech zasadniczych dziedzin: dobroczynno-społecznej, wychowawczo-oświatowej i religijno-moralnej, nie wyrażonej co prawda w konstytucjach poszczególnych zgromadzeń, ale najistotniej wynikającej z celu wspólnego wszystkim zakonem, chociaż działalność na pierwszych dwóch odcinkach jest bardziej

⁵⁴ „Rocz. Diec. Katow.” 1936 i 1938.

⁵⁵ „Rocz. Diec. Sl.” 1936 s. 66.

uchwytna niż moralna i apostołska, gdy chodzi o ujęcie liczbowe. Głównym jednak zadaniem wszelkiej aktywności sióstr zakonnych jest zawsze praca w dziedzinie religijnej i moralnej. Każda inna jest drugorzędna, zmieniająca się z biegiem czasu na skutek przemian ekonomicznych, politycznych, ustrojowych i kulturalnych. Wszystkie jednak dziedziny zazębiają się ściśle ze sobą, gdyż pielęgnowanie chorych, troska o starców i upośledzonych, jak również nauczanie i wychowanie dzieci idzie zawsze w parze z dobrem nadprzyrodzonym bliźniego.

KS. ADAM BIEŻANOWSKI

KATOLICKA DZIAŁALNOŚĆ DOBROCZYNNA NA TERENIE DIECEZJI KATOWICKIEJ W LATACH 1945—1950

Katolicką działalność dobroczynną na terenie diecezji katowickiej w latach 1945—1950* trzeba rozpatrywać na tle ówczesnej sytuacji społeczno-ekonomicznej.

Rok 1945 — to rok zakończenia wojny. Wprawdzie już z końcem stycznia zostały wyzwolone Katowice, lecz na znacznych przestrzeniach diecezji nadal trwały działania wojenne. Kilkakrotne przemieszczenie się frontu pociągało za sobą spustoszenia, głód, nędzę i choroby.

W miarę oswobodzenia terenów spod okupacji hitlerowskiej powracały bądź przejeżdżały przez teren diecezji katowickiej tłumy repatriantów, deportowanych w czasie wojny do obozów koncentracyjnych i prac przymusowych. Wymęczeni, chorzy, bez środków do życia i dachu nad głową zatrzymywali się tu, oczekując pierwszej pomocy i ratunku.

Nadchodziły coraz liczniejsze transporty dzieci bezdomnych oraz matek z małymi dziećmi, którym należało udzielać pomocy lekarskiej i znaleźć dla nich schronienie w domach dziecka.

Oplakany był stan ludzi starych i niezdolnych, którzy — pozbawieni w pierwszych okresach po wojnie rent z tyt. ubezpieczeń i pomocy lekarskiej — nekani byli głodem i chorobami.

I. MOBILIZACJA DO DOBROCZYNNOŚCI I REAKTYWOWANIE ORGANIZACJI DOBROCZYNNEJ „CARITAS”

Wobec tak powszechnej nędzy, tak ogromnego morza potrzeb, społeczeństwo katolickie stanęło przed swym najtrudniejszym za-

* Przy niniejszym opracowaniu korzystano z następujących materiałów archiwalnych Kurii Diecezjalnej w Katowicach: orędy ks. biskupa ordynariusza, biuletynu Związku Caritas Diec. Katowickiej p.n. „Wiadomości Charytatywne” z lat 1945—1949, sprawozdań rocznych z działalności Związku oraz Katowickiego Okręgu Caritas z lat 1945—1948, okólników sprawozdań i korespondencji Krajowej Centrali Caritas, Związku Caritas Diec. Katowickiej, katowickiego i pozostałych okręgów Caritas.